

HATIRA DEFTERİMDEN BİR İKİ YAPRAK

Ord. Prof. Dr. iur. Dr. h.c. E. HIRSCH

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, fahrî Hukuk doktoraş payesini bana tevcih etmekle, 1946 yılında fikren ve manen değilse de, maddî anlamda ve hukuken kadrosundan ayrılmış olan bir öğretim üyesini, 36 yıl geçtikten sonra, aynen bir annenin kaybolan bir çocuğuna yeniden rastladığında olduğu gibi "aile" kucağına geri aldı. Törenin bu yanı, bir nevi af niteliği taşıdığı için bana ferahlık verdi. Çünkü: gerek 1943'de İstanbul Hukuk Fakültesinden ayrılarak Ankara Hukuk Fakültesinin kadrosuna girdiğimde gerek 1952'de Ankara'dan Berlin'e taşındığımda, bu hareketlerim ve verdiğim kararlar hakkımda bazı soruların ve kuşkların doğmasına yol açmıştı. İstanbul'daki dostlarımlın çoğunluğu Ankara'ya niçin gittiğimi anlayamadıkları gibi, Türk dostlarımlın büyük bir kısmı da Türkiye'den ayrılarak Almanya'ya dönüşümü bir çeşit nankörlük, hatta ihanet, saymışlardı.

Her iki olayda da almak zorunda kaldığım kararlarda kişisel güçlükler ve siyasî gereklilikler rol oynamıştır. Diğer yandan, kararların, elde edilen ürünler gözönüne alınınca hem Türkiye hem de benim için yararlı, verimli ve katkılı sonuçlar doğurdukları ve böylelikle doğruluklarının kanıtlanmış bulunduğu söylenebilir.

1943 yılında İstanbul'dan Ankara'ya aktarma olayının öncesindeki aylarda endişe verici bir durumda bulunuyordum. 1933'de Türk Hükümetiyle yapılan ve 1938'de beş yıllık bir süre için uzatılmış olan sözleşme ekim ortasında sona erecekti. Rektör, Hükümet adına sözleşmeyi —değişmiş olan iktisadî şartlara rağmen— on yıl önce kararlaştırılan şartlarla gene beş yıl için uzatmaya hazır olduğunu bildirdiği halde, ben hak ve nifete aykırı gördüğüm bu teklifi reddetmiş, başka bir ülkede yeni bir iş bulmaya çalışacağı-

mı söylemiştim. Bu görüşmenin üzerinden daha üç ay geçmeden, ani bir kararla, Türk vatandaşlığına kabul edildiğimi öğrendim. Bana verilen hüviyet cüzdanının tarihi 21 Eylül 1943'tür. Beklenilmeyen bu olay karşısında şahsî durumum tamamen değişti: Bir yandan, Türk vatandaşı sıfatıyla hukuken kazandığım yeni yurdumu bırakmam bahis konusu değildi; diğer yandan da, yabancı bir profesörle yapılan bir iş sözleşmesinin uzatılması imkânı artık yoktu. Statüm bir Türk memurunun statüsüne dönüşüyordu. Bu ise, o tarihlerde yürürlükte bulunan mevzuata göre, birbirinden farklı çalışma şartlarıyla aylıklar hakkındaki hesap usullerinden dolayı kabulü ve tahammülü güç bir durum yaratıyordu. Zira: asistan, doçent ve profesör sıfatlarıyla geçirdiğim hizmet yılları hiçe sayılarak bana tıpkı ilk defa memuriyete tayin edilen bir asistanın alabileceği maaş sağlanabilecekti. Sorun üzerinde benimle birlikte düşünen dostlarımın vardıkları görüş birliğine göre, yegane çözüm, profesörlükten ziyade avukatlığa ağırlık vermektir. Bu sonuç ise, "yabancılığı" nedeniyle avukatlık yapamayan bir profesörün, Türk vatandaşlığına kabul edilir edilmez, Türk profesörü sıfatıyla avukat olarak çalışması anlamını taşıyacak ve temeldeki amaç ile bağdaşmayacaktır. Fakat geçinmek gerekli idi. Ne olur ne olmaz düşüncesi ile, İstanbul Barosuna kaydımı yaptırmak için ilk adımlarımı attım.

Ben bu hazırlıklarla meşgul iken ekim ayının başında, gene ani olarak, Ankara Hukuk Fakültesi Dekanı merhum Profesör Esad Arsebük'ün bir mektubu adeta bomba gibi patladı. Yazının bir iki cümlesini aynen tekrar edeyim:

"Türk vatandaşlığını ihraz ettiğimize dair olan haberi bugün Maariften büyük bir sevinçle öğrendim. Hem Sizi hem de kendimizi tebrik ederim. Buranın kadrosunda ecnebi tahsisatı bulunmaması dolayısıyla yüksek şahsınızdan Ankara'da faydalanmak imkânı yoktu. Şimdi bu imkân elde edilmiştir. Buradaki meslektaşlarınız Sizi kendi aralarında görmekle bahtiyar olacaklardır. Oradaki maaş kadronuzla buraya nakliniz Size maddî bakımdan bir fayda temin etmez. Ancak burada hukuk felsefesi dersine ayrıca, meselâ, asli maaşı 80 liralık bir kadro ayırmak ve bunun üçte ikisini ... Size tahsis etmek mümkündür. Vekâlet nezdinde resmî teşebbüsde bulunmadan evvel bu husustaki düşüncelerinizi öğrenmek istedim."

Şaşırmıştım. Ankara Hukuk Fakültesinin mektubunu yorumlamaya başladım. Türk vatandaşlığına kabulümle Prof. Arsebük'ün, en ufak teferruata kadar her şeyi ihtiva eden daveti arasında, sıkı bir ilişkinin varlığı açıktı. O tarihte Millî Eğitim Bakanı bulunan ve beni bilhassa takdir eden merhum Hasan - Ali Yücel'in dileğiyle yazının kaleme alınmış olduğu da keza belli idi. Çünkü: bilindiği gibi, ilk önce Adliye Bakanlığına bağlı olan Ankara Adliye Hukuk Mektebi 1940 yılında yeniden teşkil edilmek üzere, ayrı bir kanunla Ankara Hukuk Fakültesi namı altında Millî Eğitim Bakanlığına devrolunmuştu. Tasarının gerekçesine göre: "İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile Ankara Hukuk Fakültesi arasında gaye bakımından mevcut birliği fiilî sahaya intikal ettirebilmek maksadıyla her iki Fakültenin tâbi olduğu kanunî ve idarî esasları hemahenk kılmak zaruri görülmüştü. Bu davranışla her iki Fakültenin ilmî seviyesinin aynı olması amacı da güdülmüştü. Fakat bu hususta kanunun kabulünden beri geçen üç yıl içinde hiç bir şey elde edilememişti. İstanbul Hukuk Fakültesinde revaç görmüş olan tedrisat sisteminin Ankara'ya nakli sorunu yalnız yeni kuralların saptanması ile çözülemezdi. Diğer yandan, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olan Ankara'daki bütün fakülte ve yüksek okullarda yabancı profesör çalıştırılması gibi, şimdi de hukuken Türk, fakat aslen Alman olan, İstanbul'daki on yıllık öğretim ve bilimsel faaliyetinde ehil olduğu anlaşılan bir şahıs artık Ankara'da görevlendirilecek; böylelikle, Ankara Hukuk Fakültesinin öğretim üyeleri ve öğrencileri için yolu ve tempoyu göstermede rol oynayacaktı.

Tahminlerimin yanlış ve yetersiz olmadığını, bir kaç gün sonra Ankara'da sorumlu ve ilgili şahsiyetlerden öğrendim.

Hukuk Fakültesi Dekanı ile Millî Eğitim Bakanından başka, o tarihte Başbakan bulunan ve şahsen tanıdığım merhum Şükrü Saraçoğlu'nu ziyarete gidip, önce vatandaşlığa kabulümden dolayı teşekkürlerimi sundum. Pek samimi bir tarzda ve dostça beni karşılayan Başbakan, projelerimin neler olduğunu sordu. Türkiye'de avukatların bolluğuna rağmen profesörlükten başka avukatlık da yapmak zorunda kalacağımı söyledim. Nedenlerini öğrenince, izahlarıma inanamadı. Hemen Maliye Bakanı merhum Fuad Ağralı'yı yanına davet etti. Hikâyemi tekrar ettirdi. Maliye Bakanı, gülümseyerek, anlattıklarımın ve üzerinde durduğum noktaların mevzuatla

hemahenk olduğunu bildirdi. Benim, böyle bir amaç için Türk vatandaşlığına kabul edilmediğim kesin olduğunu ifade eden Başbakan, uygun bir yol aramasını Maliye Bakanına emretti. Bana da, şimdiye kadar almakta olduğum ücreti aynen alacağımı beyan etti. “Profesör olarak Ankara’yı teşrif eder misiniz?” şeklindeki sorusuna da “Emrinize amadeyim, Beyefendi” diye cevap vermekten başka yol kalmamıştı. Nitekim, Sayın Saraçoğlu’nun aldığı geçici tedbirler sayesinde geçim derdinden kurtulmuştum.

Böylece yeni ders yılının başında Ankara Hukuk Fakültesinin “yatılı” profesörü olarak görevime başladım. İlk “göç” üm karşısında İstanbul Hukuk Fakültesinin öğrencileri ile öğretim üyelerinin tepkileri değişikti. Bana pek yakın ve dost olan bazı profesörler hareket tarzımı ihanet sayarak beni hiç bir zaman affetmediler. Diğerlerine göre Ankara’dan İstanbul’a, yani Dersaadet’e aktarma anlaşılırdı, fakat İstanbul’dan “tasraya” gidişi izah etmek mümkün değildi. Ama genellikle ayrılmam İstanbul Üniversitesi açısından üzüntü verici bir kayıp olarak telâkki edilmişti. Bu arada, Ticaret Hukuku Kürsüsü’ne, öğrenciliğinden beri yetiştirdiğim doçentim merhum Dr. Halil Arslanlı’dan başka Ankara’dan gelmiş olan profesörler Mazhar Nedim Göknil deniz ticareti, Mehmedali Bilgişin kara ticareti hukuku derslerini okutmakla görevlendirilmişlerdi.

Ankara’da sarfettiğim emeğin verdiği ürünlere gelince: dokuz yıl sonra, 1943 yılında devlet adamlarının ümit ettiği amaç Ankara’daki meslektaşlarımın heyecanlı yardımlarıyla elde edilmişti: Yani, Ankara ve İstanbul Hukuk Fakültelerinin seviyesi artık her bakımdan aynı idi: İstanbul’da olduğu gibi Ankara Hukuk Fakültesinde de pratik kurslar, seminerler yapılıyor, doktora sınıfları açılıyordu, zengin bir kütüphane kurulmuştu ve genç hukukçular doktora ve hatta doçentlik sınavlarını büyük bir başarı ile kazanmışlardı. Bu gençler arasında, yıllarca yanımda çalışıp gerek Ticaret Hukuku gerek Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi dallarında yetiştirilmiş bugün Ankara Hukuk Fakültesinin öğretim üyeleri sıfatıyla o zaman sahip olduğum kürsüleri yöneten pek değerli elemanlar bulunmaktadır.

Öğretim üyeliği görevimin yanında Adalet, Ticaret ve Millî Eğitim Bakanlıkları için hazırladığım kanun taslaklarından Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu 1 Ocak 1952’de yürürlüğe girmiş, Türk Tica-

röt Kanunu tasarısı ise TBMM'nin komisyonlarında görüşülmekte, diğerleri ise Ticaret Bakanlığının çekmecelerinde yatmakta idiler.

1946 tarihli Üniversiteler Kanunu'nun hazırlıklarına da katıldım. Yeni bir kanunun ilk uygulamalarında bulunarak, teşkil edilen Ankara Üniversitesinin ilk Senato'sunda Hukuk Fakültesinin "seçilen" senatörü olarak çalıştım. Ayrıca, 1946'da işlemeye başlayan İşçi Sigortaları Kurumu'nun Yönetim Kurulu Başkanı olarak Türk işçilerine hizmet vermeğe gayret ettim. Ayrıca: Ankara'da geçirdiğim yıllar zarfında yayınladığım makale, etüd, konferans ve kitaplar gözönünde tutulursa 1943'deki "tebdili hava" nın Türkiye, hususiyle Türk Hukuku ve Türk hukukçuları açısından semeresiz kalmadığı söylenebilir. Şahsıma gelince: Ankara'da geçirdiğim dokuz yıl, belki ömrümün en velud, yaratıcı ve etkili dönemi idi. Buna rağmen Ankara'dan ayrılıp Berlin'e taşındım. Nedenlerini açıklamak isterim.

Ankara Hukuk Fakültesi'nin 1964'de bana ithaf ettiği Armağan'da doktora öğrencisi, asistanım, doçentim ve bugün Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Kürsüsünde halefim olan Prof. Hamide Topçuoğlu "Aziz Hocamız Hirsch" başlığı altında şu satırları yazdı:

"Ben Hirsch kadar popüler olmuş bir yabancı profesörü pek az hatırlarım. Onu o kadar benimsemiştik ki, Almanya'ya gideceği zaman çoğumuz sade üzüntü değil, hatta daha çok hayret duydu! Nerede ise, "Orada ne yapacaksınız sanki, bu da nereden çıktı şimdi?" demek istiyorduk. Bir insan, muhitini, kendisine olsa olsa bu kadar alıştıracaktır. Hülâsa, Hoca bizim Fakültenin adeta bir mütemmim cüzü olmuştu. Hiç değilse ondan ders okuyan, seminer yapan, işbirliği halinde bulunan bütün genç kuşaklar için bu tamamen böyle idi. Daha tecrübeli, vatan hasretinin kudretini iyi takdir eden hocalarımız, "harp bitince her halde Hirsch gider" dedikleri zaman hem üzülür, hem de kızardık; ama, buna inanmamız pek olmazdı. Zira, O, o kadar bizden olmuştu ki!"

Fakülte çevresinin davranışım üzerindeki bu görüş ve düşünceleri, gerçeğe uygun olmakla birlikte madalyonun bir de ters tarafı vardı:

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Almanya'daki eski dost ve meslektaşlarım zaman zaman, artık Almanya'ya dönmeyi düşünüp düşünmediğimi sorarlardı. Önceleri "hayır" diye cevap verirdim. 1948 ve onu izleyen yıllarda, konferans vermek ve ders okutmak için Amerikan işgal bölgelerindeki Frankfurt ve Hür Berlin Üniversiteleri Hukuk Fakültelerinin davetlerini, birer sömestre münhasır olmak üzere, Ankara Hukuk Fakültesinin ve Bakanlığın müsaadesi ile kabul ettim.

Almanya'da bulunurken iki olay dikkatimden kaçmadı: Bir yandan, Türkiye'de bulunduğum yirmi yıl içinde Batı Avrupa'daki bilim ve özellikle hukuk bilimi yeni yollar açarak yeni metodlar, sistemler, kuram ve kavramlar geliştirmişti. Almanya'daki meslektaşlarımdan geri kaldığımı açıkça görüyordum. Çağa uygun bir bilim düzeyine erişmek ve zihnin akümülatörlerini doldurmak için behemehal bir iki yıl bir Alman Üniversitesinde çalışmak gerekiyordu.

Diğer yandan, yeni kurulan Hür Berlin Üniversitesi Hukuk Fakültesinin durumu da bana acı veriyordu. Sovyet İşgal Bölgesinden kaçmış bulunan yüzlerce öğrenci yeteri kadar öğretim üyesi bulunmadığı için hukuk öğrenimini yapamıyorlardı. Yıllarca Türkiye'de çalışmış olup da o tarihte Batı Berlin Belediye Reisi bulunan dostum profesör Reuter bana hitaben "İstanbul ve Ankara Üniversitelerinin kurulmasına yardım ettin, yirmi yıl boyunca edindiğin tecrübelerden Berlin Üniversitesinin kurulması vesilesiyle faydalanmak kabil değil midir?" diye sormuş "Hiç olmazsa üç yıl bize yardım et. Eminim ki, Türk mercileri Sana izin vereceklerdir" diye eklemiştir. Gerçekten o sıra Berlin'in yardımına koşmak, batı dünyası için siyasal bir zorunluluktur.

Uzun uzun düşündükten sonra, gerek Fakülte meslektaşlarımla gerek devlet adamlarının fikirlerini sordum. Devlet adamları, izin vermeğe, siyasal nedenlerden dolayı üç yıllık izni vermeğe hazır oldukları halde, meslektaşlarımdan bazıları, gidersem orada kalırım gerekçesi ile talebime karşı çıktılar. Buna rağmen Profesörler Kurulu'na bir dilekçe ile başvurarak, Türkiye'deki görevime ait aylıklarımı almamak kaydıyla, üç yıl süre ile Hür Berlin Üniversitesinde bir kürsüyü, geçici olarak işgal edebilmem için izin istedim. Pro-

fesörler Kurulu isteğimi reddetti. Bunun üzerine 10.11.1952 günü, Millî Eğitim Bakanlığına verdiğim bir dilekçede:

1. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ordinaryüs profesörlüğünden çekilmeme müsaadelerini;

2. Berlin Üniversitesinde Medenî Hukuk, Ticaret Hukuku ve Hukuk Felsefesi Kürsüleri Ordinaryüs Profesörlüğüne tayin edilebilmem için Üniversiteler Kanununun 76 ncı maddesi uyarınca gerekli olan Hükümet müsaadesinin verilmesine tavassut buyrulmasını,

rica ettim.

Emekli Sandığı 1.12.1952 tarihinde görevimden ayrılmış olduğumu kabul ettiği halde Bakanlar Kurulu profesörlüğümde çekilmeme müsaade etmeyip Fakültenin red kararına rağmen Berlin için dilediğim üç yıllık iznin verilmesini 25.7.1953 tarihinde kararlaştırdı. Ama bu geç, pek geç bir karardı. Arada Berlin'e taşınıp orada yerleşmiştim. Ankara'ya dönmek artık bahis konusu değildi. Berlin'de de Türkiye'nin menfaatlerini özenle gözetmeğe gayret ettim ve elimden gelen her katkıda bulunmayı bir borç saydım. Berlin Hukuk Fakültesinde, yanımda çalışıp hukuk doktoru payesini kazanmış veya doçentlik sınavı için hazırlanmış olan Türk öğrencileri bugün doçent veya profesör olarak Türkiye'de çalışmaktadırlar. 1953'den bugüne dek Türk Hukuku ile ilgili Türkçe üç kitap ve beş yazı, Almanca olarak da beş kitapla yirmibeş makale yayınlamaya, özellikle sonuncular vasıtasıyla Türk dilini bilmiyen Alman hukukçuları arasında Türkiye Cumhuriyetinin yeni hukuk kültürünü yaymaya çaba harcadım. Ahmed Emin Yalman'ın 1958 günlü "Vatan" gazetesinde yazdığı gibi: "Profesör Hırş Türkiye'de geçirdiği yirmi yıldan sonra tamamıyla bizden olmuştur. Pek iyi bir Alman olabilir, fakat hiç şüphe yoktur ki, aynı derecede iyi bir Türktür".

Bu değer yargısının ne kadar doğru olduğu, fahri hukuk doktorası diplomasıyla kanıtlandı. Böylece nankörlük, hatta ihanet iddialarından beraet ettim.